Дмитро
СКРИНЬКА

Потенційні шляхи подолання кризи системи врегулювання спорів в Світовій організації торгівлі (СОТ)

Предметом цієї наукової статті є криза політико-правового характеру, яку наразі переживає Світова організація торгівлі (СОТ). Свого найвищого рівня криза досягла в грудні 2019 року, коли кількість діючих членів Апеляційного органу стала недостатньою для виконання ним своїх функцій. Відповідно до норм права СОТ, рішення щодо призначення нових членів Апеляційного органу, а також щодо перепризначення діючих членів приймаються консенсусом. Останні декілька років консенсусу з даних питань не вдавалося досягти. В грудні 2019 року це зрештою призвело до тимчасової неможливості розгляду Апеляційним органом нових апеляцій. В статті розглядаються основні потенційні способи вирішення цієї проблеми, а також практичні кроки членів СОТ, які вони вживають для її вирішення.

Ключові слова: врегулювання міжнародних спорів, прецедент, міжнародна відповідальність, розвиток міжнародного права

The subject of this article is the crisis of political and legal nature that the World Trade Organization (WTO) is currently experiencing. The crisis reached its highest level in December 2019, when the number of existing members of the Appellate Body became insufficient to exercise its functions. According to the WTO law, the decisions on the appointment of new members of the Appellate Body and on the reappointment of the existing members are taken by consensus. In the past several years such consensus could not be reached. In December 2019, this eventually led to the Appellate Body temporarily not being able to consider new appeals. The article looks at the main potential methods of solving this problem, as well as the practical steps that WTO members are taking to address it.

Keywords: settlement of international disputes, precedent, international responsibility, development of international law

Ключовим компонентом права Світової організації торгівлі (СОТ) є система врегулювання спорів.

Система врегулювання спорів в СОТ принципово відрізняється від системи врегулювання спорів в ГАТТ, оскільки, на відміну від останньої, передбачає можливість апеляційного оскарження доповідей груп експертів до Апеляційного органу, який, на відміну від груп експертів СОТ, не створюється *ad hoc*, для кожної окремої справи, а існує постійно. З одного боку, це забезпечує послідовність і системність в прийнятті рішень, а з іншого боку, посилює "творчу роль" Апеляційного органу в тлумаченні положень права СОТ, яка викликає неоднозначну реакцію членів цієї організації.

Стаття 17 Домовленості СОТ про правила та процедури, що регулюють врегулювання спорів (ДВС) передбачає в пункті 1, що Орган СОТ із врегулювання спорів (ОВС) створює постійний Апеляційний орган. Апеляційний орган заслуховує апеляції щодо справ, представлених на розгляд груп експертів. Він складається з семи осіб, три з яких ведуть розгляд будь-якої однієї справи. Особи, які працюють у Апеляційному органі, працюють у порядку ротації. Передбачено також, що порядок ротації визначається робочими процедурами Апеляційного органу. Ще більш важливим є положення другого пункту тієї ж статті 17, який передбачає, що саме ОВС призначає осіб, які працюють у Апеляційному органі протягом чотирирічного терміну, причому кожна з осіб може бути призначено повторно лише один раз. В п.4. Статті 2 ДВС передбачено, що "у випадках, коли правила та процедури цієї Домовленості передбачають прийняття рішення ОВС, він приймає таке рішення шляхом консенсусу". В примітці ж

УДК 341.6

<https://doi.org/10.36952/uail.2020.1.34-39>

© Д. В. Скринька

СКРИНЬКА Дмитро Васильович

кандидат юридичних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут міжнародних відносин, доцент кафедри міжнародного права

до цього положення окремо вказано, що “вважається, що ОВС прийняв рішення шляхом консенсусу з питання, яке було представлено на його розгляд, якщо жодний з членів СОТ, який був присутній на засіданні ОВС при прийнятті рішення, офіційно не заперечує проти запропонованого рішення”.

Таким чином, рішення щодо призначення нових членів Апеляційного органу і навіть щодо пере-призначення діючих членів приймаються в ДВС консенсусом. Останні декілька років консенсусу з цих питань досягти не вдавалося. В грудні 2019 року це зрештою призвело до тимчасової неможливості розгляду Апеляційним органом нових апеляцій.

Відсутність консенсусу значною мірою обумовлена розбіжностями в підходах окремих членів СОТ щодо тлумачення норм права СОТ, в тому числі тих, що стосуються функцій Апеляційного органу. Зокрема, однією з причин невдоволення деяких членів СОТ діяльністю Апеляційного органу була практика врегулювання міжнародних спорів в СОТ відносно антидемпінгових заходів та інших заходів торговельного захисту, причому серед цих справ особливе місце посідають ті, де йдеться про «обнулення» (zeroing). Орган державної влади, що проводить антидемпінгове розслідування, зазвичай розраховує демпінгову маржу, отримуючи середнє значення різниці між експортними цінами та цінами на внутрішньому ринку відповідного товару. Якщо такий орган вирішує знехтувати певною експортною ціною або використати замість неї нульове значення у випадках, коли експортна ціна вища, ніж ціна внутрішнього ринку, така практика називається «обнуленням» (zeroing). Критики такого підходу стверджують, що ця практика штучно завищує демпінгову маржу.

Прикладами документів, в яких практика обнулення визнавалася такою, що порушує окремі положення Угоди СОТ про застосування статті VI ГАТТ (Угоди СОТ про антидемпінг), є, зокрема, доповіді Апеляційного органу СОТ в наступних справах:

- США – закони, підзаконні акти і методологія для обчислення демпінгової маржі (обнулення) [4]
- США – заходи, що мають відношення до обнулення та перегляду заходів [5]
- США – продовження існування та застосування методології обнулення [6]
- США – остаточні антидемпінгові та компенсаційні мита відносно деяких товарів з Китаю [7]

Важливо зауважити, що групи експертів СОТ не раз відходили від позиції Апеляційного органу щодо застосування обнулення, як, наприклад, у доповіді групи експертів в справі США – остаточні антидемпінгові заходи на неіржавну сталь із Мексики [1] або у справі США – антидемпінгові заходи, що передбачають застосування диференційованої цінової методології до пиломатеріалів хвойних порід з Канади [3]. Щодо останньої можна окремо згадати заяву, яку зробив 9 квітня 2019 року Торговий представник Сполучених Штатів посол Лайтхайзер, який позитивно відреагував на зміст цієї доповіді групи експертів, висловивши при цьому точку зору про те, що норми права СОТ не забороняють обнулення в рамках антидемпінгових розслідувань, а також зазначивши, що позиція Апеляційного органу з даного питання є помилковою і є прикладом перевищення цим органом своїх повноважень. Крім того, посол зауважив, що доповіді Апеляційного органу не є обов’язковим прецедентом, і в разі, якщо міркування Апеляційного органу помилкові та непереконливі, група експертів СОТ не повинна дотримуватися таких недосконалих міркувань.

Важливо зауважити, що перша згадана в попередньому параграфі доповідь групи експертів СОТ була згодом переглянута Апеляційним органом СОТ, причому останній зайняв досить критичну позицію по відношенню до обнулення, на відміну від позиції групи експертів [2]. Щодо другої доповіді, схваленої в 2019 році, то ще 4 червня 2019 року Канада направила повідомлення до Органу із врегулювання спорів про своє рішення оскаржити в Апеляційному органі СОТ деякі питання права та тлумачення правових норм, вирішені в цій доповіді групи експертів. Через перевантаження Апеляційного органу робота над його доповіддю в даній справі (США – антидемпінгові заходи, що передбачають застосування диференційованої цінової методології до пиломатеріалів хвойних порід з Канади) не була завершена в передбачений нормами права СОТ термін.

Отже, наявність проблеми забезпечення в рамках СОТ ефективного оскарження доповідей груп експертів на сьогодні є очевидною. Шляхи вирішення цієї проблеми, натомість, є предметом серйозної дискусії.

Одним зі способів вирішення даної проблеми могло б стати створення двох окремих органів СОТ, уповноважених на розгляд апеляцій на доповіді груп експертів. Один з цих органів мав би спеціальну компетенцію – спори, предметом яких повністю або частково є питання торговельного захисту, а саме питання застосування антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів.

Враховуючи, що ще однією причиною значного невдоволення деяких членів СОТ роботою Апеляційного органу СОТ є недотримання ним вимоги про крайній термін для завершення розгляду справи і підготовки тексту доповіді, подібний розподіл навантаження на два окремих органи не тільки забезпечив би більший рівень обізнаності та фаховості при розгляді спеціалізованих питань торговельного захисту, але й призвів би до зменшення загального навантаження на окремих членів Апе-

ляційного органу СОТ, що сприяло би більш ефективному та оперативному виконанню ним своїх функцій.

Замість створення окремого спеціалізованого органу СОТ можна було б збільшити число членів існуючого Апеляційного органу до 9 або 11, включивши до їх числа осіб, що володіють кваліфікацією в сфері торговельного захисту, передбачивши при цьому в тексті ДВС, що серед трьох членів Апеляційного органу, які розглядатимуть ту чи іншу справу з питань торговельного захисту, щонайменше два члени повинні мати спеціальну кваліфікацію в даній сфері.

В пункті 8 статті X Угоди про заснування СОТ (Марракешської угоди) передбачено:

«Будь-який член СОТ може запропонувати внести поправки до положень багатосторонніх торговельних угод, що містяться в додатках 2 та 3, шляхом подання такої пропозиції на розгляд Конференції міністрів. Рішення про затвердження поправок до багатосторонньої торговельної угоди, що міститься в додатку 2, приймається шляхом досягнення консенсусу, і ці поправки набирають чинності для всіх членів після затвердження Конференцією міністрів».

Отже, складність використання саме цього способу вирішення проблеми обумовлена необхідністю прийняття консенсусом рішення щодо внесення поправок до ДВС. Це викликає необхідність пошуку альтернативних способів вирішення проблеми апеляційного оскарження при врегулюванні міжнародних спорів в СОТ.

Зокрема, члени СОТ могли б запровадити мораторій на оскарження доповідей груп експертів, якщо ці доповіді стосуються питань торговельного захисту. Подібна відмова від апеляційної стадії розгляду справи про торговельний захист була би обґрунтованою також і з тієї точки зору, що по суті (хоча не формально) розгляд справи про питання торговельного захисту вже є свого роду оскарженням заходів члена СОТ з даних питань.

Мораторій на таке оскарження можна було б запровадити тимчасово на підставі рішення Органу СОТ із врегулювання спорів (ОВС). Залишається дискусійним питання, чи можна було б забезпечити функціонування такого мораторію без внесення змін до ДВС. Звісно, навіть для винесення ОВС рішення з даного питання (без внесення змін до ДВС) також потрібен консенсус. Це ускладнює реалізацію даного способу вирішення проблеми.

Інший спосіб вирішення проблеми – використання вже існуючих положень статті 25 ДВС, що передбачають арбітражне врегулювання спорів, для оскарження доповідей груп експертів. Очевидною перевагою саме такого підходу є відсутність необхідності внесення змін до договорів СОТ для його реалізації, хоча, як буде показано нижче, багато членів СОТ пропонують внести зміни до ДВС і в цьому випадку.

Для реалізації цього підходу без укладення окремої міжнародної угоди буде необхідна активна кооперативна позиція сторін спору. Зокрема, сторони спору мають досягти згоди щодо використання арбітражного врегулювання для потенційного оскарження ще до завершення розгляду справи групою експертів СОТ. Також, сторони спору мають погодитися використовувати передбачену в ДВС процедуру апеляційного оскарження як процедуру арбітражного розгляду. Секретаріат Апеляційного органу міг би виконувати функції організаційної підтримки арбітражного розгляду. Арбітри застосовували б норми права СОТ, а сторони спору дали б згоду на участь третіх сторін в такому арбітражі (можливість надання такої згоди передбачена в статті 25 ДВС). Оскільки ДВС не передбачає, що арбітражний розгляд призупиняє схвалення доповіді групи експертів ОВС, необхідно було б використовувати положення пункту 12 статті 12 ДВС, відповідно до якого «група експертів може тимчасово припинити свою роботу у будь-який час на запит сторони, що звертається зі скаргою, на термін, який не перевищує 12 місяців».

Також слід зауважити, що в ДВС відсутні положення, які б передбачали затвердження рішень арбітражу Органом із врегулювання спорів (ОВС). Звісно, стаття 25 ДВС передбачає, що статті 21 та 22 ДВС застосовується *mutatis mutandis* у випадку арбітражного врегулювання, але немає ясності з приводу того, які саме рішення ДВС може прийняти на підставі цих двох статей за відсутності формального схвалення ОВС рішення арбітражу.

На сьогодні цей підхід активно обговорюється в рамках СОТ, причому багато членів СОТ все ж таки віддають перевагу ухваленню окремої міжнародної угоди, хоча й тимчасової. Наприклад, в спільній заяві, яку 24 січня 2020 року в місті Давос зробили Австралія, Бразилія, Канада, Китай, Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Європейський Союз, Гватемала, Республіка Корея, Мексика, Нова Зеландія, Норвегія, Панама, Сінгапур, Швейцарія та Уругвай, передбачено, серед іншого, наступне: «...ми будемо працювати над терміновим запровадженням заходів, які б дозволили оскаржувати доповіді груп експертів СОТ у спорах між нами, у формі багатостороннього тимчасового договору про апеляцію, заснованого на статті 25 ДВС, який діятиме лише доти, доки не почне повноцінно функціонувати реформований Апеляційний орган СОТ. Цей договір буде відкритим для будь-якого члена СОТ, який бажатиме приєднатися до нього» [8].

Цей підхід також має свої недоліки. Якщо члени СОТ підуть цим шляхом, це означатиме де факто відмову від використання Апеляційного органу СОТ. В майбутньому буде потрібна політична воля багатьох держав для відновлення повноцінної роботи Апеляційного органу. На сьогодні немає впевненості, що така політична воля буде наявною.

Крім того, подібне використання арбітражних процедур для оскарження зменшує передбачуваність та стабільність системи СОТ. Важко прогнозувати, які саме держави зрештою погодяться на використання цієї процедури. Крім того, якщо новою тимчасовою угодою не буде внесено всіх відповідних змін до положень ДВС щодо апеляційного оскарження, член СОТ, який програв справу, формально збереже право на звернення до Апеляційного органу та тим самим зможе заблокувати затвердження доповіді групи експертів Органом з врегулювання спорів.

В кінці 2018 року Європейський Союз разом з цілим рядом інших держав вже публікував спільну заяву, яка передбачала дещо інший підхід до врегулювання поточної кризи [9]. Особливостями цього підходу є його системність і намагання врегулювати весь комплекс проблемних питань, що наразі ускладнюють функціонування системи врегулювання спорів в СОТ. До ЄС тоді приєдналися Китай, Канада, Індія, Норвегія, Нова Зеландія, Швейцарія, Австралія, Корея, Ісландія, Сінгапур та Мексика.

Такий системний підхід заслуговує на позитивну оцінку ще й тому, що, він, принаймні за духом, якщо не буквально за всіма компонентами, відповідає програмі періодичного перегляду положень ДВС, сформованій на основі Рішення міністрів від 14 квітня 1994 року про застосування та перегляд Домовленості про правила та процедури, що регулюють врегулювання спорів.

Пропоновані заявою зміни до ДВС стосуються, зокрема, наступних питань:

- **Перехідні правила для членів Апеляційного органу, в яких завершується перебіг терміну повноважень.** Пропонується внести зміну до тексту ДВС, в якій передбачити, що член Апеляційного органу, в якого завершується перебіг терміну повноважень, має завершити роботу над апеляцією, щодо якої ще до завершення терміну його або її повноважень вже пройшло слухання.
- **Дотримання Апеляційним органом крайнього терміну.** Пропонується внести зміни до положення пункту 5 статті 17 ДВС, який на сьогодні передбачає наступне: «Як правило, розгляд справи не повинен перевищувати 60 днів з того дня, коли сторона спору офіційно повідомить про своє рішення подати апеляцію, до дня, коли Апеляційний орган розповсюдить свій звіт. При визначенні свого розкладу Апеляційний орган повинен враховувати положення пункту 9 статті 4, якщо вони є застосовуваними. Коли Апеляційний орган вважає, що він не може надати звіт протягом 60 днів, він повинен у письмовій формі повідомити ОВС про причини затримки, а також зазначити орієнтовний термін, протягом якого він надасть звіт. У жодному разі розгляд не повинен перевищувати 90 днів». Члени СОТ, що виступили з заявою, пропонують підвищити прозорість в ситуаціях, коли Апеляційний орган не в змозі дотриматися крайніх термінів для завершення роботи над доповіддю. Цього можна було б досягти шляхом включення до ДВС положень про порядок консультацій у випадках, якщо на першому етапі розгляду справи Апеляційний орган СОТ дійде висновку, що 90 днів не буде достатньо для розгляду всіх аспектів даної справи. Виходом з цієї ситуації може бути обмеження сторонами кола питань, що виносяться на апеляційний розгляд, продовження термінів розгляду справи або ж поширення в межах передбаченого терміну доповіді Апеляційного органу лише однією мовою, з наступним перекладом іншими офіційними мовами СОТ.
- **Законодавство членів СОТ як питання факту.** Оскільки члени СОТ неодноразово висловлювали занепокоєння з приводу спроб надати тлумачення нормам законодавства членів СОТ в рамках апеляційного оскарження, в рамках цього документу пропонується внести уточнення, зокрема, до пункту 6 статті 17 ДВС, який на сьогодні передбачає, що «Апеляція обмежується тими правовими питаннями, які охоплюються у звіті групи експертів, і тлумаченням права групою експертів» та до статті 11 ДВС, яка передбачає, що «Функція груп експертів полягає у сприянні ОВС у виконанні його обов'язків за цією Домовленістю та охопленими угодами. Відповідно група експертів повинна давати об'єктивну оцінку справі, що передається на її розгляд, зокрема, об'єктивну оцінку фактів справи та можливості застосування положень відповідних охоплених угод та відповідності їм, а також робити такі інші висновки, які б сприяли ОВС у виробленні рекомендацій або винесенні рішень, як передбачено в охоплених угодах». Уточнення передбачало б, що метою будь-якого тлумачення в рамках врегулювання спорів в СОТ має бути з'ясування суті заходів, що є предметом розгляду, а не тлумачення норм права члена СОТ.
- **Висновки, непотрібні для вирішення спору.** Оскільки члени СОТ висловлювали стурбованість з приводу того, що Апеляційний орган СОТ схильний робити висновки з питань, не потрібних для вирішення спору, пропонується внести зміни до пункту 12 статті 17 ДВС, пе-

редбачивши, що Апеляційний орган вирішує кожне з питань, порушених сторонами спору, настільки, наскільки це необхідно для вирішення спору.

- **Питання прецеденту.** Оскільки деякі члени СОТ висловлювали принципову незгоду зі спробами Апеляційного органу розглядати свої рішення як прецеденти, яких групи експертів мають дотримуватися в своїх подальших доповідях, пропонується розширити існуюче положення пункту 14 статті 17 ДВС, в якому йдеться про порядок затвердження ОВС звітів Апеляційного органу, і який на сьогодні передбачає «Процедура затвердження не обмежує прав членів СОТ висловлювати свої міркування з приводу звіту Апеляційного органу». Додатково пропонується передбачити в тексті ДВС можливість для висловлення занепокоєння стосовно окремих підходів або тенденцій в роботі Апеляційного органу. При цьому в заяві вказується, що необхідно забезпечити належну прозорість та визначеність порядку проведення таких обговорень для уникнення неправомірного тиску на членів Апеляційного органу.

Підсумовуючи, можна стверджувати наступне:

По-перше, активне використання в умовах сучасного розвитку міжнародних економічних відносин членами СОТ системи врегулювання спорів, яка була «сконструйована» розробниками угод СОТ у 80-их та 90-их роках двадцятого століття, призводить до її перевантаження. З об'єктивних причин, існує потреба в подальшому розвитку як системи права СОТ, так і системи врегулювання спорів в рамках СОТ.

По-друге, через відсутність глобального консенсусу відносно ролі і функції СОТ в цілому та Апеляційного органу СОТ зокрема, ускладнена реалізація деяких діючих норм права СОТ, а, відтак, і функціонування системи врегулювання спорів. Це робить питання про потребу змін не тільки важливим, але й терміновим.

По-третє, існує цілий ряд альтернативних способів виходу із ситуації, що склалася, кожний з яких має свої недоліки та переваги. Однак, зрештою, оптимальним буде такий спосіб вирішення проблеми, який буде заснований на системному збалансованому підході та запроваджений із залученням максимального числа членів СОТ і за їх спільною згодою.

1. Доповідь групи експертів СОТ в справі США – остаточні антидемпінгові заходи на неіржавну сталь із Мексики (United States – Final Anti-dumping Measures on Stainless Steel from Mexico, WT/DS344/R)

2. Доповідь Апеляційного органу СОТ в справі США – остаточні антидемпінгові заходи на неіржавну сталь із Мексики (United States – Final Anti-dumping Measures on Stainless Steel from Mexico, WT/DS344/AB/R)

3. Доповідь групи експертів СОТ в справі США – антидемпінгові заходи, що передбачають застосування диференційованої цінової методології до пиломатеріалів хвойних порід з Канади (United States – Anti-Dumping Measures Applying Differential Pricing Methodology to Softwood Lumber from Canada, WT/DS534/R).

4. Доповідь Апеляційного органу СОТ в справі США – закони, підзаконні акти і методологія для обчислення демпінгової маржі (обнулення) (United States – Laws, Regulations and Methodology for Calculating Dumping Margins (Zeroing), WT/DS294/AB/R)

5. Доповідь Апеляційного органу СОТ в справі США – заходи, що мають відношення до обнулення та перегляду заходів (United States – Measures Relating to Zeroing and Sunset Reviews, WT/DS322/AB/R)

6. Доповідь Апеляційного органу СОТ в справі США – продовження існування та застосування методології обнулення (United States – Continued Existence and Application of Zeroing Methodology, WT/DS350/AB/R)

7. Доповідь Апеляційного органу СОТ в справі США – остаточні антидемпінгові та компенсаційні мита відносно деяких товарів з Китаю (United States – Definitive Anti-Dumping and Countervailing Duties on Certain Products from China, WT/DS379/AB/R)

8. Заява міністрів, Давос, Швейцарія, 24 січня 2020 року (https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158596.pdf).

9. Повідомлення до Генеральної Ради СОТ від ЄС, Китаю, Канади, Індії, Норвегії, Нової Зеландії, Швейцарії, Австралії, Кореї, Ісландії, Сінгапуру та Мексики (10 грудня 2018 року, документ СОТ WT/GC/W/752/Rev.1)

Summary

The WTO dispute settlement system is currently undergoing a serious political and legal crisis. WTO Understanding on the Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, contained in Annex 2 to the Agreement Establishing the WTO (the Marrakesh Agreement), envisages a system radically different from the one, which was in operation at the time of GATT. One of such key differences is the existence in the WTO of the permanent Appellate Body, responsible for the appellate review of the panel reports. WTO panels, unlike the Appellate Body, are ad hoc bodies.

The WTO law envisages that a standing Appellate Body is established by the WTO Dispute Settlement Body (DSB). The Appellate Body hears appeals from panel cases. It is composed of seven persons, three of whom serve on any one case. Persons serving on the Appellate Body serve in rotation. The WTO law also says that the DSB shall appoint persons to serve on the Appellate Body for a four-year term, and each person may be reappointed once.

The functions of the DSB are to administer the rules and procedures governing the settlement of disputes in the WTO and, except as otherwise provided in a covered agreement, the consultation and dispute settlement provisions of the covered agreements. Thus, the DSB has the authority to establish panels, adopt panel and Appellate Body reports, maintain surveillance of implementation of rulings and recommendations, and authorize suspension of concessions and other obligations under the covered agreements.

Recently the number of Appellate Body members, which was normally composed of seven members, went down below three, the minimum number required to function. Even with three members the Appellate Body had difficulty efficiently and effectively deciding the appeals on the WTO dispute. Although some of the WTO members already agreed on temporary alternative solutions, significant efforts have to be made to return the WTO dispute settlement system back to track as the most efficient system of settlement of international legal disputes in public international law.

Several opportunities are available at this juncture in the development of the WTO law. One option would be to set an additional specialized appellate body to deal exclusively with international disputes on trade remedies or, alternatively, to expand the current maximum number of the Appellate Body members to include trade remedy experts. Also, a moratorium could be introduced for the consideration of appeals to panel reports on trade remedies disputes, the topic, which causes a lot of disagreement among WTO members. Another option would be to revert for now to alternative appeal proceedings, using the rules on such already existing methods of WTO dispute settlement as arbitration as a temporary method of considering appeals. However, there is a danger that this approach will only aggravate the situation and will lead to permanent elimination of a working comprehensive system of appeals in the WTO.

Yet another approach would be to identify all the WTO rules relevant for the dispute settlement, which cause controversy among the WTO members, and develop the respective amendments. Such areas of controversy include the meaning of municipal law as an issue of fact, the tendency of the Appellate Body, in the opinion of at least some WTO members, to make findings unnecessary for the resolution of the dispute, the issue of precedent and the issue of 90 days deadline in the appellate procedures.